

En 1600-tals misantrop: Zacharias Lund, en borgerlig forfatter under adelsvælden

Ole Meyer

Jag har gjort åtskilliga meterbrott i min tolkning. Det tycker jag spelar så liten roll.

Ebbe Linde ¹

Her skal præsenteres et mindre udvalg af den dansk-tyske latindigter Zacharias Lunds efterladte digte i metrisk oversættelse. Ikke så meget for hans egen skyld eller for kvaliteten i hans ret virtuose vers, men fordi han stedvis udsiger væsentlige ting ved sin tid og de forhold han levede under, som man ikke nemt finder udtrykt andetsteds. Måden han forholder sig til dem på som forfatter siger også noget karakteristisk om tidens horisont og dens begrænsninger. Overordnet drejer det sig om hierarkier: mellem klasser i det senfeudale samfund, mellem latin og folkesprog, og atter mellem forskellige folkesprog. Noget står til forhandling, andet ikke. Alt sammen er det i grunden fortid, og dog.

Den slesvigske præstesøn Lund (1608-67)² fra Nybøl mellem Gråsten og Sønderborg gik i latinskole i Sønderborg og Flensborg, derpå i gymnasiet i Hamburg, og studerede halvandet år i Wittenberg, hvor hans studier imidlertid blev afbrudt af de svenske troppers fremmarch under Tredveårskrigen; herefter synes han at være vendt tilbage til Slesvig. Som ledsagende hovmester for unge adelige rejsende kom han på flere europæiske rejser men tilbragte sine sidste tyve år på Sjælland som skolemand, bibliotekar og kongelig kancellist. Han skulle velsagtens have været præst som sin far, men valgte den mere usikre vej som klassisk filolog og digter på latin og tysk, i de sidste

-
1. *Catullus: Dikter*. Svensk tolkning, inledning och förklaringar av Ebbe Linde, Stockholm 1958.
 2. Lunds biografi, med videre henvisninger: https://da.wikipedia.org/wiki/Zacharias_Lund samt kap. "Den internationale horisont – Zacharias Lund", i *Dansk Litteraturs Historie. 1: Perioden 1100-1800*, København 2007, skrevet af Karen Skovgaard Petersen og Peter Zeeberg. Online: https://dansk-litteraturshistorie.lex.dk/Den_internationale_horisont_-_Zacharias_Lund. Derudover har især Minna Skaft Jensen skrevet om Lund: "Latindigteren Zacharias Lund (1608-1667)", i: *Fund og Forskning i det Kongelige Biblioteks samlinger*, vol. 33, 1994, ss. 19-34 (online via Rex), samt "Competing aesthetics in the poetry of ZL", i: *Welche Antike? Konkurrierende Rezeptionen des Altertums im Barock*, 1-2, hrsg. Ulrich Heinen et al., Wiesbaden 2011, ss. 985-94. (Se også note 13.)

ti år af sit liv knyttet til Frederik III's kancelli, hvor hans snilde som sprogmand viste sig nyttigt til at knække brevkoder under Københavns belejring.³ Størstedelen af hans digteriske og videnskabelige produktion forblev utrykt, men i sine sidste år samlede han en række ældre og nyere digte i et håndskrift, *Sylvæ Poeticæ*, "Poetiske Lunde" (!), der synes forberedt til udgivelse.⁴ Mod slutningen står en række satirisk-misantropiske epigrammer som disse:

(182 v) **Ad Amicum, de seipso / Til en ven, om mig selv**

Eximium dicis me vatem; non ego, non sum,

Fortè nisi ex imis vatibus eximius.

Min ven, du kalder mig stor som digter. Jeg må protestere:

Hvis jeg er stor, er det som digter af laveste rang.

(182 v) **Homo / Mennesket**

Nasceris illuvies, dum vivis, bellua vivis:

Fercula vermiculis cum morieris eris.

Som smuds blir du født, og dit liv er som dyrenes: kort, barsk og smudsig.

Ormene får dig til slut. Så blir du atter til smuds.

(183 r) **Epitaphium hominis / Gravskrift over et menneske**

Fallitur, hic hominem quisquis putat esse sepultum:

Qvod vix vivus erat, mortuus esse neqvit.

Terra fuit, terrena nimis, dum vixit, amavit:

Nunc quoque sub terra nil nisi terra jacet.

3. Materialet er angiveligt samlet i Kgl. Bibl. Ms. NkS 637fol. fra Lunds egen hånd, *Copiæ Schwedischer und Andrer mit Ciffres geschriebenen Brieffen ... auff Befehl d. K.M. zu Dannemarcken deciffreret ... von Zach. Lundius*; 1888 overført til Rigsarkivet, hvor det imidlertid ikke genfindes.

4. Kgl. Bibl. Ms. Thott 1076 4°. Jeg støtter mig desuden til et udvalg transskriberet & prosaoversat af Minna Skafte Jensen, indeholdende de fleste digte jeg behandler. Hun er uden ansvar for denne artikel, som dog ikke var blevet til uden hendes indsats. Tak for det. Transskriptionerne er mine egne, stedvis forskellige fra MSJ's. Tilsvarende gælder oversættelserne.

Man tar fejl hvis man tror, her ligger et menneske begravet!

Thi han leved jo knap nok: kan han da være død?

Jord, og jordiske sager var alt hvad han elsked på jorden:

Jorden skjuler nu kun jord som er dynget på jord.

(184 r) **Aula / Hoffet (I)**

Omnis imago procul spectanda est, aula colenda:

Æqua fides regis, vox vetus, atqve rogi.

Par ab utroque metus: qvi se nimis abstenit, alget.

Qui propiùs steterit, qvàm juvet, ustus erit.

Billeder ses bedst på afstand. Om hoffet gælder det samme.

Kongelig gunst, siger man jo, er som et flammende bål:

Hvo som står langt væk fra bålet, fornemmer nok kulden omkring sig.

Mangen som træder for nær, oplever at blive brændt.

(190 v) **Aula / Hoffet (II)**

Aula priùs mulcet; deïn mordet, denique mulctat:

Has fugiet cautes, et mihi cautus eris.

Først er man tryk. Så hører man tischen. Dernæst blir man trådt på.

Ser du de farlige skær? Kom dem blot ikke for nær!

(195 v) **Ad Regem / Til Kongen (I)**

Gratia magna qvidem est, qvòd me, Rex, laudibus ornas:

Si dono ornares, gratia dupla foret.

Nådige Konge, du roser min ringhed. Jeg bukker, og takker.

Dersom du gav mig min løn, ville jeg takke des mer.

(195 v) **Ad Ericum Kragium, Regi a Secretis / Til Erik Krag,**⁵ Kgl. Gehejmeråd

Rex te frequenter laudat, inqvis, agnosco:

Sed interest me laudet aliquis, an donet.

Kongen roser dig ofte, fortæller du. Jo, jeg har hørt det.

Jeg holder også af ros. Holder dog mere af løn.

(196 v) **Ad Regem / Til Kongen (II)**

Si facis, ut capias, qvòd me, Rex inclyte, laudas,

Fallere: Laus hamis, sed dape nudus erit.

Non bene piscatis, nudum qvi projicis hamum:

Si nescis, hamus non capit, esca capit.

Høje Konge, du søger at fange mig ved at du roser.

Vid da: ros er en krog – men for at fange en fisk

kræves der madding på krogen: det dur ikke hvis den er nøgen.

Fanged du den? – Uden agn kaster du snøren omsonst.

Nogle ord om ord:

– *Som/til smuds*: oversættelsen tydeliggør at der er tale om en parodi på begravelsesritualets “Af jord er du kommet...” etc. (på latin står der blot at man fødes smudsig og ender som ormeføde). Jeg har desuden indlagt en halv reference til et berømt citat om menneskelivet fra den samtidige Thomas Hobbes’ politiske traktat *Leviathan*:⁶ det ser jeg atter som en tydeliggørelse, ikke et overgreb på teksten. Den jordisk-eksistentielle forgængelighed er jo et velkendt baroktema, kendt især fra Kingos salmer, hvor det får en optimistisk tolkning ved at sættes i kontrast til opstandelsen og evigheden (“Far Verden, far vel”, osv.). Ved siden heraf findes dog også markant den cirkulært-pessimistiske resignation blottet for kristeligt evighedsperspektiv; således hos den samtidige

5. https://biografiskeleksikon.lex.dk/Erik_Krag. Gammel dansk adel, Lunds overordnede i kancelliet. Ham tilegnes også håndskriftets sidste digt, se s. 17.

6. 1651: “... the life of man: solitary, poor, nasty, brutish and short”, *Leviathan* XIII. 9 (om naturtilstanden). Lunds epigram er dog oprindeligt fra 1634, fra hans ungdom.

nordtyske epigrammatiker Friedrich von Logau (1605-55), på sin vis et adeligt modstykke til den ufrelse Lund:

Das menschliche Alter (Sinngedicht)⁷

Ein Kind weiß nichts von sich, ein Knabe denket nicht,

Ein Jüngling wünschet stets, ein Mann hat immer Pflicht,

Ein Alter hat Verdruss, ein Greis wird wieder Kind:

Schau, lieber Mensch, was diess für Herrlichkeiten sind!

Menneskets seks aldre (Epigram)

Spædbarnet ved ingenting. En dreng løber rundt uden tanker.

Ynglingen ønsker sig alt. Manden er opslugt af pligt.

Gamlingen ønsker sig ung, og en olding er som et spædbarn –
menneske, sig mig: var det alt sammen umagen værd?

Epigrammets versemål er på tysk barokkens parvis rimede aleksandrinere, ikke elegiske distika (som det her er oversat til, men som i samtiden især hørte til på latin); livsholdningen er imidlertid den samme som hos Lund, udtrykt pointeret og knapt konstaterende: alting kører i ring, intet forandres til det bedre, og vi er dømt til at gentage fortiden. Denne førmoderne fatalisme, karakteristisk for perioden, mener moderne vesteuropæere nok for længst at have lagt bag sig (og dog kan den komme tilbage før vi ønsker det, mindes vi atter om⁸). Tredveårskrigen langstrakte meningsløshed⁹ har utvivlsomt været en fælles baggrund for begge de to tysksprogede digtere, friherren¹⁰

7. *Friedrichs von Logau Sinngedichte, aufs neue überarbeitet ...*, von K. W. Ramler, Leipzig 1791, ss. 47-48. (Sinngedicht = epigram.)

8. Helt aktuelt (2022): <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/16/vladimir-putin-russia-politics-of-eternity-timothy-snyder>, <https://politiken.dk/kultur/art8555062/Svaret-finder-man-i-berømt-forfatters-hovedværk>

9. For så vidt angår konsekvenserne for Slesvig-Holsten, se kort herom Moerke ss. 8-9. Lund behandler ikke krigen i sine digte, Logau derimod hyppigt. Dog forfattede eller oversatte Lund på et tidspunkt et *Trawr-Spiel* på tysk om Jerusalems ødelæggelse, med reference til den aktuelle situation i Tyskland, iflg. Julius Paludan, *Fremmed Indflydelse paa den danske Nationalliteratur i det 17.og 18. Aarhundrede, I: Renæssancebevægelsen i Danmarks Literatur, især i det 17. Aarhundrede*, s. 331. Det findes kun som håndskrift, Thott 1098 4°.

såvel som præstesønnen, hvoraf den første formulerer sig mere stoisk-aristokratisk, den anden mere kontant. Desuden udtrykker Lund en professionel borgerlig skribents desillusionerede erfaring under adelsvælden: man ender hvor man begyndte, uanset hvor velformede vers på flere sprog man ellers kan producere.

– “løn”: står der faktisk ikke på latin, hvor der i stedet tales om “gave” og “give(r)” (*dono/donet*). Lund fastholder her en traditionel feudal forestilling, stadig gængs i 1600-tallet, om aflønning som foræring fra oven gennem *la largesse du seigneur*, fyrstens gavmildhed efter nådigt godtykke.¹¹ Hvilket Lunds chef, storgodsejeren Erik Krag sikkert har haft det fint med.¹² Latin har ellers ord som *merces*, “løn, godtgørelse”, *stipendium* el. *salarium*, “sold, hyre”, måske *pretium*, “betaling”, som man kan notere sig at Lund ikke vælger: nok fordi det ville indføre noget ikke-nobelt, merkantilt i forholdet, som han viger udenom. Så det er ikke sprogets skyld. Men på dansk har han fået lov til at kræve sin løn.¹³

Den slags bidsk adresserede epigrammer har nok mest cirkuleret privat, om end man kan bemærke at håndskriftet Thott 1076 fra Lunds sidste år hvorfra de her er hentet, synes at være gjort klar til sætteren, bl.a. med en fortale *Ad Lectorem* (der dog står s. 35 ff. foran anden del, *Elegiarum Liber I, In quo Sacra*, elegier med religiøst motiv): han kan med andre ord have forestillet sig at se sine udvalgte digte trykt, måske i anden rækkefølge, og måske i Tyskland, hvad hans død vel så er kommet i vejen for. Det letlæ-

-
10. Eksplicit, og atter cirkulært pessimistisk f.eks. i det firelinjers epigram *Krieg und Friede*:
Die Welt hat Krieg geführt weit über zwanzig Jahr “I over tyve år har verden nu ført krig.
Numehr soll Friede seyn / soll werden wie es war; Nu skal der blive fred, så alting blir sig lig.
Sie hat gekriegt um das / O lachens-werte That! Ak, hvilket narre-værk! Man førte krig – for hvad?
Daß sie / eh sie gekriegt / zuvor besessen hat. For det som man helt trygt, før der blev krig, besad.”
11. Traditionelt ved jule- eller nytårstid, som det afsluttende nytårsdigt s. 27 spiller på.
12. Dog hjalp Krag på et tidspunkt Lund med at få sit tilgodehavende, og tildelte ham også et nytårsforskud (Olden-Jørgensen s. 252, jvf. næste note.)
13. Om Lunds på papiret gunstige aflønningsforhold se kort G.L. Wad, *Meddelelser om Rektorerne paa Herlufsholm, fra Skolens Stiftelse 1565 til 1878*, 1878 (online via Rex), ss. 149-50, samt mere udførligt Sebastian Olden-Jørgensen, “Zacharias Lunds sidste år 1657-67, eller Dichtung und Wahrheit i lyset af et regnskabsbilag”, *Fund og Forskning*, vol. 35, 1996, ss. 249-55 (ligeledes online via Rex). Lund var rektor på Herlufsholm 1646-54, til ingens tilfredsstillelse. Wad tegner et billede af ham som en krakilsk, stundom voldsparat enspænder – omend man skal huske på at tærsklen for vold var forskellig fra i dag. Billedet af en mand uden mange venner bekræftes af Olden-Jørgensen, der i øvrigt mener at Lund ikke var ansat som almindelig kancellist men snarere som dechifrør af kodede breve, efter behov: måske i en løs & prekær snarere end fast ansættelse. Hvilket kunne forklare den uregelmæssige lønudbetaling, også for hans efterfølger i stillingen.

selige kvarthåndskrift er en blandet pose af gammelt og nyt, inddelt i ti kapitler eller “bøger” med religiøse og verdslige elegier, hyrdedigte, lejlighedsdigte, epigrammer m.m.: alt i alt ser det ud til at være en opsamling af hvad han gerne så bevaret og bemærket af ældre og nyere ting. Herunder helt nye.

Fra ottende bog, *Carminum Liber Unus*, følger her to af Lunds tidligere, mere officielle lejlighedsdigte, i henholdsvis festlig og sørgelig anledning: et bryllup og et dødsfald. De er begge skrevet ‘opad’ til adelsfolk; det første velsagtens på bestilling mod (må vi håbe) betaling, det andet måske mere spontant:

(157 r/v) **Nuptias Laurentii Ulfeldii et Elisabethae Pasbergiae**

*Qvam bene succendit veteres Ulfeldius ignes,
Qvam sua nunc recte gaudia poscit amans.
Et tempestivo applaudit Pasbergia voto,
Constituitqve diem, constituitqve locum,
Undiqve sollicitos dum convocat Hafnia Divos, 5
Hafnia ab Arctoo regia culta jove.
Non poterant umqvam tam splendida festa parari
Seu meliore loco, seu meliore die.
Ipse pater Sponso cum tota [J]upiter aula
Assidet, et laeta fronte serenat opus. 10
Nullaqve non festas exornant numina taedas,
Nullaqve non Sponsae proxima Diva favet.
Scilicet hoc docti poterat cor nobile Sponsi,
Et mens non unis ingeniosa modis.
Hoc poterat Sponsae bene castigata venustas, 15
Hoc meruit roseo gratus in ore lepor.
Ille deos omnes celso pellexit Olympo:
Haec comites omnes ex Helicone deas.
Solut Apollo tamen pudibunda fronte negavit,
Atqve inter Divas sola venire Venus. 20*

*Damna movent superos: nobis pudet ire minores,
Cùm stat honor dubiis inter utrosqve rotis.
Mansit uterqve domi, ne posset uterqve videri
Victus Apollo viro, virgine victa Venus.*

Dette er ikke blot længere men mere vidtløftigt end epigrammerne: nærmest hvad man på svensk kalder *pekoral*, med mytologisk pynt & tant som hører tiden til (og som Lund ni år senere kunne genbruge, udvidet, i et andet adeligt bryllupsdigt på samme versemål¹⁴). Veldrejet manieret som det er, er det ikke i sig selv et digt der gør krav på at blive oversat & læst i dag; snarere et kulturhistorisk kuriosum. For imidlertid at gøre visse ting tydeligere, herunder de erotiske antydninger, der hører til lejligheden men som på latin er pakket mere ind, er her et forsøg på at vise på dansk hvad gommen og gæsterne kan have moret sig over, dengang:

Ved Laurids Ulfeldts¹⁵ & Else Parsbergs bryllup [9.5. 1640]

Atter står Ulfeldt i flammer! Det klæder ham, indrømmer alle.

Atter gør han i dag krav på at nyde sin lyst.

Parsberg gir ham omsider sit ja, og hun fastsætter dagen,
timen, og stedet hvor nu deres forening skal ske:

i København, i den by som den Arktiske Jupiter elsker 5

[og som han derfor har valgt nådigt til sin residens].¹⁶

Sandelig, intet sted eller ingen dag kunne passe

bedre til sådan en pagt, fejret med pomp og med pragt.

14. *Nuptiis ... Henrici Bielke, Domini de Elengaard, Equitis aurati, Islandæ Præfecti Regij etc. & Eddelæ Ulfeldiæ*, København 1649 (online via Rex). På 4 sider fulgt af to 4-linjers epigrammer optræder her størsteparten af den antikke gudedeforsamling, som sig selv og som planeter.

15. https://da.wikipedia.org/wiki/Laurids_Ulfeldt
samt https://biografiskeleksikon.lex.dk/Laurids_Ulfeldt

16. Ud fra den antagelse at der er tale om en omskrivning for kongen, Chr. IV (som i sin ungdom havde været på Nordkap).

Se, Fader Jupiter selv er mødt op, og sidder hos Gommen,
og hans smil kaster glans over det festlige lag. 10

Se, alle guder er indbudt: hver bærer sin festlige fakkel;
se her gudinder i flok rundt om den udvalgte brud!

Hvad har vel udvirket dette? Jo, Brudgommens mandige hjerte,
ej at forglemme hans ånd, den som jo spænder så vidt.

Udvirket dette har også Brudens skønhed og anstand:¹⁷ 15
se hendes blussende kind, hed af forventningens fryd!

Han har tiltrukket alle Olympens fornemme guder,
Hun alle Helikons møer, som er mødt op her i dag.

Ikkun Apollon blev borte, og sendte undselig et afbud;
ej heller Venus er her. Grunden, den kender man nok: 20
guderne hader at tabe og vige pladsen for andre –
hellere trække sig først end blive blot nummer to!

Derfor blev disse to hjemme, for ikke at se sig besejret:
Guden af Gommen. Hans Brud bøjer Gudinden sig for.

Hentydningerne til bryllupsnatten, og til brudgommens tidligere forhold (han var 35 og enkemand, hun kun lige fyldt 16), er især på latin dæmpet og omskrevet, som det vel har hørt sig til i fornemt selskab. Tonen adskiller sig i hvert fald fra visse af barokkens mere direkte saftige bryllupsdigte på dansk til borgerlige par; det kendteste er nok Mikkel Hansen Jernskægs festligt-syrede *Et Par Linier om de Tvende Tall 1 Og 0*,¹⁸ forfattet til en lokal sognepræsts formæling. Det er sikkert blevet læst op på dagen,

17. Jeg opfatter hendes *bene castigata venustas* som noget med sømmelig, tækkelig skønhed, snarere end "vel passet og plejet".

18. <https://kalliope.org/da/text/jernskaeg2002111701>. En mere direkte frivol tone finder man stedvis også hos Lund på tysk, således i digtet *Sonnet. An die Jungfrau Braut*, gengivet Moerke s. 248, der handler om tabet af mødommen. Det fremgår ikke om det har været skrevet til en bestemt lejlighed; mere sandsynligt er det formet over en foreliggende skabelon, måske som oversættelse. Særlig vittigt er det ikke.

hvorimod Lunds latinske hyldest vel snarere har foreligget trykt,¹⁹ eller i det mindste på skrift.

Gommen, Corfits Ulfeldts storebror Laurids, har sikkert kunnet værdsætte det: som antydnet i vv. 14-15 (*docti ... Sposi*, osv.) var han en dannet mand med ophold ved flere udenlandske universiteter bag sig, og ejer af en betydelig bogsamling, hvoraf en del efter hans død blev købt af Frederik III til Det Kongelige Bibliotek (fra studietiden i Siena stammer sagtens KB's venetianske 1500-talsudgave af Dantes Komædie²⁰ hvori han kækt på skrå skriver sig *Lorenzo Ulfeldt*). Om bruden, den purunge Jomfru Parsberg, har kunnet latin på det niveau og været i stand til at forstå hentydningerne, er mere tvivlsomt.

På næste blad står et andet lejlighedsdigt, forfattet et par år senere fra Italien, hvor Lund opholdt sig som hovmester (medfølgende huslærer) for den unge adelsmand Holger Vind på dennes *grand tour* 1641-44. Derfra har de erfaret om Holgers fars, admiral Jørgen Vinds død i forbindelse med søslaget på Kolberger Heide ved indsejlingen til Kielerbugten (hvor Christian IV mistede et øje "i Røg og Damp").²¹ Lund havde været i Vinds tjeneste i nogle år, og der kan vel godt være personlig taknemlighed på spil i den ellers konventionelt panegyrisk-gestikulerende tekst med patriotisk klem & schwung:

19. (intet trykt eksemplar synes bevaret; heller ikke af det følgende sørgedigt over Jørgen Vind. Jvf. i øvrigt følgende note.)

20. *La comedia di Dante Alighieri con la nova espositione di Alessandro Vellutello*, Vinegia [Venezia] 1544. Der er ingen yderligere notater i den jomfrueligt udseende bog. Det Kgl. Bibliotek har i alt 280 titler registreret i Rex med Ulfeldt som tidligere indehaver. Det meste er opbyggelige eller politisk-historiske skrifter: henved halvdelen på latin (fortrinsvis nylatin), resten på engelsk, fransk, italiensk og spansk, foruden en håndfuld titler på tysk/nederlandsk. På dansk kun en enkelt ligprædiken. Ganske få titler indeholder digtning (afgrænsningen er vanskelig: noget er nærmest versificeret historieskrivning); heraf kun 2-3 stykker fra samtiden, på engelsk. Der er her kun tale om godt en tiendedel af bogsamlingen i Ulfeldts levetid, men fordelingen svarer nogenlunde til auktionskataloget over hans ca. 2600 efterladte bøger, *Catalogus librorum selectissimorum ... Dni. Laurentii Ulfeldii...* Hafniæ 1662 (online via Rex), jvf. Lauritz Nielsen, *Danske Privatbiblioteker gennem Tiderne*, I, ss. 127-33 samt 241. Mens 15-1600-tallets danske latinlitteratur er ret velrepræsenteret i kataloget (dog intet af Lund, ej heller på tysk), ses der kun ganske få bøger på dansk; heraf ingen digtning ud over en enkelt salmebog.

21. https://biografiskeleksikon.lex.dk/Jørgen_Vind

Ved Generaladmiral Jørgen Vinds død [juli 1644]

Ham hvem nu Danmark begræder, med kongen og hele hans flåde,
fulgt af den menige mand: Hr. Jørgen Vind er nu død.
Hvem kan da undre sig over piraternes frækhed på havet
både i nord og i øst? Vores beskytter er væk.
Hvad var vel størst: hans forstand? Eller monstro hans mod? Lige meget: 5
ved sin dåd har han vist hvor han var tapper og brav.
Arme mig! Sådan mand er jeg slet ikke mand for at skildre:
mig fattes ånd, fattes vid, mig fattes tro på mig selv.
Døm mig blot ikke for strengt, thi vid: jeg holdt meget af manden,
og ved hans død har vort land lidt et ubodeligt tab. 10
De derhjemme må rejse et æresminde af marmor,
værdigt til sådan en helt, for at lovprise hans dåd:
Vis her havet, dér flåden, her Neptun, dér vindenes hersker;
vis her ankre og tov, skibsmaster, vimpler og flag.
Her støder stål imod stål, dér rammer skibsstævn mod skibsstævn; 15
her kæmper mand imod mand, arm prøver kræfter med arm.
Luften fyldes af røg, så solens stråler kun skimtes;
flammer og kvælende dunst skjuler de splintrede skrog.
Stolt i stævnen står Vind, der vandt sig uvisnelig hæder.
Indskriften lyder: SÅDAN SEJRED HAN, SELV I SIN DØD. 20
Hvad kan jeg²² tilbyde andet end klagesange og tårer?
Lidet er hvad jeg formår, ringe kun er min tribut.
Årligt vil jeg dog komme og bringe mit ydmyge offer,
vis på at frelsen består, også når legemet forgår.

22. Ud fra antagelsen at pluralis *Nos ... dabimus*, "vi ... vil give", etc. er poetisk flertal for ental, i digtets konklusion, mens v. 3's indledende *miramus*, "(kan) vi undres" snarere står for et kollektivt "vi".

Dette er jo en indirekte skildring af begivenhederne: ikke af den træfning der kostede Vind livet, men af monumentet over den, i Lunds fantasi. Han ser for sig et antikt søslag i Middelhavet, hvor skibene vædrer hinanden og resten afgøres ved håndgemæng, snarere end en 1600-tals batalje i Østersøen: vi skal frem til vv. 17-18 før der antydes noget med krudtrøg og kanoner. Tilsvarende med hensyn til piraterne i v. 3, som vel snarest hører hjemme i andre farvande, måske til andre tider. Det hele ligner mere Actium i 31 f.v.t. end Kielerbugten i 1644, hvor admiral Vind næppe har stået strunk i stævnen på sit skib under kampen, som han gør i v. 19, og skal gøre på monumentet. Ej heller endte slaget i triumf med dansk sejr, som digtet lader forstå – ligesom også siden Johannes Ewald i *Kong Christian*, hvis “Værge hamrede saa fast”: begge digtere skildrer striden ud fra samme arkaisk-heroiske matrix, som om den foregik i nærkamp med blankvåben. Og nutiden ses især hos Lund gennem et antikt prisme, hvor intet forandres. (I forbifarten kan man notere sig at opstandelsen og frelsen proklameres til slut i lejlighedsdigtet, men betvivles eller i det mindste forbigåes i epigrammerne: nok snarere et spørgsmål om genre end om Lunds personlige overbevisning.)

*

“*Poets produce fine verbal artifacts. They may also have something to say*” (Oliver Lyne²³). For Lund gælder mere det første end det sidste: han ekcellerer i velformede vers og åndrige ordspil snarere end i struktur og substans. Og betragter gennemgående verden bagudrettet. Men i sine epigrammer har han dog noget på hjerte, om livet som ansat i Frederik III’s kancelli, hvor han var afhængig af sin løn, ulig chefen, den højadelige Erik Krag.²⁴ Lund føler sig underbetalt og dårligt behandlet: det er hvad han klager over, ikke over at være miskendt som digter (som der ellers står i Dansk Litteraturs Historie, jvf. note 2).

Som sine samtidige brugte Lund flittigt det elegiske versemål, til både kortere og længere digte, så forskellen ligger ikke i metrikken. Men den knapt pointerede epigramform på 2-4 linjer, gerne knyttet til øjeblikket, lægger op til mere frisprog end hans længere hyrde- og hyldestdigte mv. i samme gangart.

23. *The Latin Love Poets from Catullus to Horace*, 1980.

24. At Krag siden ruinerede sig selv, er en anden sag: jvf. note 5 samt https://da.wikipedia.org/wiki/Erik_Krag

Epigrammet blev også dyrket som privat form eller selskabsleg, ikke nødvendigvis beregnet til offentliggørelse. Her kunne siges ting der ikke ville gå an på tryk og i offentligheden (for så vidt man kan tale om en sådan i 1600-tallet). Et kendt frivolt eksempel er et ondskabsfuldt-vittigt distikonvers om Frederik III's lidet afholdte svoger Hannibal Sehesteds død på et fransk bordel i 1666; angiveligt skyldes det sekretær Peder Schumacher, den senere Grev Griffenfeld, på kongens opfordring da nyheden nåede til København. Vitsen eller ordspillet går på den første, puniske Hannibal, der i romersk tid drog over Alperne og mistede et øje. Versenes galoprytme – strakt galop i første linje, kort i anden – anskueliggør pointen:

Per niveas equitans vetus et novus Hannibal alpes:

*Ille oculum, hic animam perdidit inter opus.*²⁵

Hen over snehvide bjerge red Hannibal Et. – Hvad var prisen?

– Øjet. – Og nummer To? – Livet betalte han med.

Epigrammet er tidstypisk (om man vil: førmoderne) også ved sin underforståede, her dog spøgefuldt behandlede præmis, som vi har mødt flere gange: verden gentager sig selv, og nutiden er en kun overfladisk varieret gentagelse af fortiden – hvilket dog udtrykkes mere let og humoristisk end i Lunds epigrammer, eller for den sags skyld Kingos salmer. Den muntre borgersøn Schumacher gjorde som bekendt en ganske anden karriere end Lund en generation forinden – indtil det altså gik galt.

Zacharias Lunds lejlighedsdigte lader sig i dag knap læse for pålydende uden en vis utålmodighed. Nok især fordi vi som moderne læsere leder efter noget personligt og oprigtigt der dårligt kan rummes i genren, hvad man jo ikke bør bebrejde Lund. Herunder vel også muligheden for ironi eller sarkasme: at dagens mand, brudgommen Laurids Ulfeldt overgår selveste Apollon, er vist smurt rigelig tykt på, at dømme efter

25. Her efter F.J. Billeskov Jansen, *Holberg som Epigrammatiker og Essayist, I: Epigrammatikeren*, 1939, s. 120 (*Alpes* dog ændret til *alpes*). En tvivlsom tekstvariant ses i sammes Holberg-værkudgave bd. X, 1971 s. 9: *animum*, "sindet" i st.f. *animam*, "sjælen, ånden". I så fald mistede Hannibal vel blot gejsten, eventuelt besindelsen, ikke livet. *Animam* bekræftes af bl.a. Ms. NKS 222 8° s. 245, der også har *alpes*.

Karel van Manders realistiske portræt på Frederiksborg Slot (der dog viser en noget ældre mand end den femogtredveårige gom, og må være malet senere).²⁶ Men det har næppe været opfattet ironisk. At den kun netop sekstenårige brud (som vi ikke har noget billede af) overstråler Venus, kunne åbenbart også gå an som servilt-galant kompliment på dagen, hvad enten hun har forstået den eller ej. Og aldersforskellen har næppe vakt opsigt: man talte ikke om barnebrude dengang. Men et enkelt sjofelt grin har der nok været plads til mellem retterne. Hvad der i den forbindelse ligger i v. 3's *tempestivo*, "rettidig", "parat", her oversat "omsider", kan man jo spekulere over: skal vi mon tænke på udtrykket *virgo tempestiva*, "mandbar mø"? Jomfru Parsberg fyldte i hvert fald år samme dag, 9.5. 1640.

I digtet om Jørgen Vind forestiller Lund sig fra Italien et gravmonument derhjemme til vidnesbyrd om hans indsats til søs, og udmaler til overflod hvad det skulle indeholde, inklusive mytologisk staffage hentet fra de vante hylder. Det er fristende at sammenligne hans store armbevægelser med Thomas Kingos anderledes koncise danske gravdigt over Niels Juel, hugget i marmor under hans buste for endevæggen i Holmens Kapel:

Staa Vandrings-Mand, og skue en Søe-Helt an i Steen,
Og est du self ey Flint, ær da hans døde Been,
Thi det er Her Niels Juel! Hvis Marf og Been og Blood
Med fyrigt Hierte for sin Konges Ære stood!
Hvis Manddoms-Drifter i saa mange Søe-Slag staar
Og giennem Hav og Luft og Land med Ære gaar!
En Mand af gammel Dyd og Dansk Oprigtighed,
Af Ja og Ney og hvad mand Got og Ærligt veed!
Hans Siæl dend er hos GUD, hans Been i denne Grav,
Hans Navn i Minde, mens der findis Vand i Hav.

26. Ses bedst her: <https://gersondenmark.rkdstudies.nl/3-gerson-extended-juliette-roding/>. Det synes at være et værkstedsarbejde, hvor van Mander selv måske kun har malet hovedet, der er klart mere mesterligt udført end halsklud og vams.

På ti verselinjer får Kingo sagt mere end Lund på fireogtyve, i et stramt forløb fra det uendeligt små til det uendeligt store, med Georg Brandes' ord om Shakespeare. Lad os se hvordan, og hvorledes der er tale om større poesi på mindre plads end hos Lund:

Tekstens grundfigur er den karakteristiske barokke antitese, der formulerer en almen tanke om Liv vs. Død. Billedligt udtrykkes den gennem Bevægelse vs. Stilstand, med konkret inddragelse af læseren: *Vandrings-Manden* må standse op og *staa* over for Niels Juels ubevægelige portræt i *Steen* (med alliteration mellem linjens første og sidste ord). Men dernæst får stenen liv med *Marf og Been og Blood, fyrigt Hierte* m.v. – og til slut er modsætningen vendt om: hvor Niels Juel ikke blot *stood* men fremdeles *staar* fikseret, ikke kun i stenen, men som et fast punkt i den jordiske omskiftelighed, hvor han *giennem Hav og Luft og Land med Ære gaar* – fører Vandringsmanden-Læserens bevægelse ned mod død og forgængelighed, i en ny rumlig modsætning mellem Oppe og Nede: Niels Juel er derimod urokkeligt placeret foroven, i sit *Navn og hos Gud*. Det faste, rumligt anskueliggjorte kristne perspektiv overflødiggør mytologisk pynt som hos Lund.

Fra kapellets stille aflukke føres vi op mod stadig større rum og tid: over havets uro op mod selve evigheden og uforgængeligheden, i kontrast til vandets, vindens og jordelivets omskiftelighed. Denne gøres anskuelig med få, knappe midler knyttet til bevægelse, foruden til forskydning i verbaltiderne: man ser havets uro for sig i sidste linjes ... *mens der findis Vand i Hav*, såvel som i linjen citeret foroven. Aleksandrinernes stramme men hos Kingo aldrig monotone rytme bidrager til indtrykket.

Nok har de to sprog forskellig æstetik, men Kingo er desuden en større og mere præcist arbejdende digter end Lund, der komponerer mere additivt med konventionelt retorisk-mytologiske effekter uden motivisk eller tematisk progression eller synderlig anskuelighed; heller ikke når han fremmaler alskens røg og damp og bulder. Hans latinske digt skaber ikke rum – før i de sidste fire linjer, som bringer os ned på jorden til den ydmyge digter der årligt, *annua ritu*, frembærer sine beskedne vers, i barokkontrast til monumentets ophøjethed. Den ene er i gentagen bevægelse, det andet står ubevægeligt i *frozen action*: for så vidt en effektiv afslutning, næsten et epigram i sig selv.

Alt i alt fremstår Zacharias Lund dog mere som en habil versesmed end som en digter der har synderligt at sige i dag, i original eller oversættelse.²⁷ I det mindste at dømme ud fra hans sene latinske opsamlingsmanuskript, som velsagtens rummer hvad han ville huskes for: hovedindtrykket er ordrighed snarere end prægnans. Den unge Lunds eneste udgivelse på tysk,²⁸ atter en blandet pose med bl.a. oversættelser fra diverse sprog, ændrer ikke på billedet af spredte stiløvelser til vennerne: *ingenio maximus, arte rudis*, høj begavelse, ringe talent, som en samtidig, lidt yngre tysk professor skrev om ham.²⁹ *Non vates, sed versifex*, versemager snarere end digter, kunne man tilføje.

Men altså epigrammerne på latin, især fra hans sidste år: dér får han både vittigt og præcist sagt noget, om sig selv og om sin tid; lad så være at hans hofsatire ikke er synderligt original i en europæisk sammenhæng. Det er som klejnkunstner han yder sit bedste, *fortè nisi ex imis vatibus eximius* med hans egen kokette formulering (ordspillet *ex imis–eximius* er vist uoversætteligt). Og hans bidske kortvers med deres underliggende misantropi er illustrative bidrag til embedsstandens social- & mentalhistorie.

Vi kan afslutte dette tema med et lidt længere, fortsat epigramagtigt digt fra håndskriftets allersidste side, der nok en gang udtrykker den cirkulære pessimisme hvor intet nyt kan forventes, og gør det konkret anskueligt i en stram og klar komposition uden mytologisk nips. Det er en spøjs form for nytårsvers, atter stilet til Erik Krag, som Lund må have stået på god fod med for at kunne tillade sig følgende frispog: veltalende, om end atter noget hyllet i romerske gevandter, som man nok helst ikke skal se for sig, men som man kan håbe er faldet i Krag's smag:³⁰

27. (Anderledes iflg. Dansk Litteraturs Historie, se note 39.)

28. *Zachariae Lundii Allerhand artige Deutsche Gedichte, Poëmata, sampt einer zu End angehengter Probe ausserlesener, scharffsinniger, kluger Hoff- und Schertz-Reden, Apophthegmata genannt*, Leipzig 1636 (online via Rex). Lunds ligeledes eneste latinske samling fra 1634 (se *Appendiks*) har jeg ikke set nærmere på, ud over hvad der indgår i opsamlingshåndskriftet Thott 1076.

29. Daniel Georg Morhof (1639-91), professor & rektor ved det nyoprettede tyske universitet i Kiel, cit. Wad s. 153 (citatet er hentet fra Ovid). Morhof taler her om Lunds tyske digte, mens han har et enkelt anerkendende ord en passant om hans *Lateinische Carmina*. Det fremgår ikke om han har læst dem. En noget omstændelig nyere gennemgang af Lunds tyske forfatterskab er Ulrich Moerke, *Die Anfänge der weltlichen Barocklyrik in Schlewig-Holstein: Hudemann • Rist • Lund*, Neumünster 1972, der dog ikke fælder nogen dom om selve kvaliteten af hans digtning. I *Anhang V*, ss. 248-60 gengives et udvalg af Lunds tyske digte fra 1636. Moerkes afhandling er interessant især ved det kultur-&-sproghistoriske overblik i indledningskapitlet *Schleswig-Holstein im frühen 17. Jahrhundert*, ss. 8-28.

(197 r)

Ad Ericum Kragium, Regi à consiliis, et secretis

De anno novo mdclxvii

Fallimur: haud novus est, qvamvis novus audiat annus:

Qvae fuerant, redeunt: fert nihil ille novi.

Qvid ferat ille aliis, eqvidem non scire laboro.

Hoc scio: qvòd nobis nil ferat ille novi.

Cuncta vetustatem sapiunt mea, nil ego fingo: 5

Et caliga, et thorax, et vetus ipsa toga est.

Qvae ratio? vetus usqve mei mihi Principis aula est:

Caetera forte forent, si foret illa nova.

Sed semper vetus illa mihi, jam pluribus annis

Nil dedit, et dubito, num dare porro velit. 10

Immo dabit, tantùm veteros ut corrigat annos,

Atqve annum hunc demum comprobet esse novum.

Til Erik Krag, kgl. gehejmeråd (II)

Om Nytår 1667

Ak, vi tar fejl: vi taler om Nytår – men nyt er det ikke.

Alting kører i ring. Forrige års trummerum.

Hvad det så end bringer andre, det interesserer mig ikke.

Én ting ved jeg jo: mig³¹ bringer det intet af nyt.

30. Olden-Jørgensen s. 252: "Krag synes næsten at være den eneste blandt den politiske og intellektuelle elite, Lund havde et godt forhold til. ..." Man tør vel dermed formode at dedikationen skal tages for pålydende, uden sarkasme.

31. *nobis*, "til os", står der på latin. Men meningen er nok "mig", jvf. note 21. Skønt det kunne være fristende – men sikkert anakronistisk – at skrive "os", som var det en fælles faglig protest fra de forhutlede kulier i kancelliet. Bemærk (emfatisk?) entalspronomen i v. 5 og v. 9: *ego* og *mei mihi*. Jeg har dog bevaret flertal i v. 1 *fallimur*, "vi tar fejl". En skønssag. (Om forventningerne til Nytår, se i øvrigt note 10.)

Alting jeg har, lugter gammelt – af mug,³² hvis jeg skal være ærlig:
støvler og sokker og vams ... se blot min kappe! En las!
Hvad er vel grunden? Jo, her hos min Fyrste er hoffet det samme
år efter år efter år: ældet og støvet og slidt.
Alting er helt som i fjor, den samme fortærskede skure;
ingenting får jeg af nyt, ingenting håber jeg på.
Først når der virkelig blir ryddet op, fejet ud, lukket luft ind
overalt – først da har Nytår gjort gavn for sit navn!

I oversættelsen har jeg trukket teksten lidt ned på jorden, hvor den har det bedst, og gengivet *thorax* ("brystharnisk") med "vams", og *toga* med "kappe", thi sådan gik kancellist Lund vel klædt – ikke som en barok tragediehelt i hjelmbusk og gevandter. Det er atter ikke sprogets skyld: latin har ord som *macula*, *lacerna*, *pallium*, *amictus* el. *amiculum* m.fl., der kunne have været brugt her. Men *Princeps* er bevaret som "Fyrste", og *aula* som "hoffet", thi således betegner Lund sin arbejdsplads – og sig selv vel dermed indirekte som feudalt-fyrstelig *aulicus*, "hofmand", snarere end borgerlig *cancellarius*, ansat i et *cancellaria*. Det sidste har det ellers nok heddet til daglig i kancelliet når man skulle formulere sig på (ny)latin.

En moderne læser fristes atter til at opfatte sligt som udtryk for burlesk (selv)ironi, som på en 1800-tals karikaturtegning, men en sådan læsning ville nok være forfejlet. Snarere har den antikke indpakning dengang været nødvendig for at kunne sige så kontante ting som her – som når Goethe endnu mod slutningen af det følgende århundrede i sine Romerske Elegier³³ iførte sig en elegant klassisk maske for at kunne føre et erotisk frisprog i nutid som ellers ikke havde været muligt. Goethe på tysk, Lund på latin, det er ikke afgørende. Hvad Lund selv har tænkt, er ikke til at sige.

*

32. Det gjorde der vistnok i det hele taget på det gamle Københavns Slot!

33. (1790/95, komplette på dansk 2012/2015)

For at få greb om Lund som latindigter må man også se på den komplekst-dynamiske sprogsituation i samtiden. På latin udtrykker han ikke noget egentligt æstetisk eller ideologisk program, hverken i sin tidlige bogudgivelse på sproget eller siden i sine digte til forskellige lejligheder. Anderledes på tysk. I det første af to-tre på hinanden følgende højstemte forord til sin ungdoms samling af *Allerhand artige Deutsche Gedichte* skriver han således:

“Ey, warumb seynd wir dann so leichtfertig, daß wir anderer Völcker Sprachen so hoch halten, und unsere eigene unter des unter die Füsse treten? Ich weis nicht, ob es mehr zu betauern ist als als lächerlich, daß wir fremde Sprache [*sic*] lernen.”³⁴

Umiddelbart er der ikke tale om modersmålet i forhold til latin, derimod om tysk i forhold til andre samtidssprog: vel især fransk, 1600-tallets dominerende moderne kultursprog med markant indflydelse også på tysk. Baggrunden herfor var jo imidlertid det begyndende domænetab siden senmiddelalderen fra latin til de europæiske folkesprog, der trængte frem som nationale eller regionale skriftsprog også på områder der hidtil havde tilhørt det overnationale latin. I Lunds Slesvig-Holsten havde latin således siden midten af 1400-tallet måttet vige som rets- og administrationssprog for folkesproget neder- eller plattysk, der indtil det 17. århundrede var alment dagligsprog i hele Nordtyskland, også i byerne, der drev udviklingen socialt og kulturelt.³⁵

Og hvad med digtning? Et emne der diskuteredes Vesteuropa i århundreder fra den sene middelalder til et stykke op i nyere tid, var dette: skulle man fortsat digte på latin, eller ...? Det begynder i det tidlige 14. århundrede med Dantes afhandling *De Vulgari Eloquentia*, der slår til lyd for folkesprogene som digterisk medium (men dog gør det på latin),³⁶ og ender gradvis i løbet af 1600-tallet, hvorefter folkesprog har overtaget overalt, og latindigtning er et marginalt fænomen. I vekslende grad hang dette sammen med fremkomsten af europæiske nationalstater og gryende former for nationalbe-

34. *Allerhand artige Deutsche Gedichte* (se note 27); fra *Vorrede*.

35. Elin Fredsted (se note 42), ss. 129-30.

36. *De vulgari Eloquentia*, ca. 1310; på norsk ved Espen Grønlie, *Om diktning på folkespråket*, Oslo 2006, på dansk ved Hanne Roer & Christian Høgel, *Dante om poesi og sprog. Om veltalenhed på folkesproget*, Odense 2008.

vidsthed, men der var desuden også tale om en rent litterær og faglig diskussion i flere lande og sprogområder, forskellig fra senere tiders betoning af det nationale. Vi ser her i grunden de første spæde tilløb til en litterær offentlighed i det senfeudale samfund, hvor skribentvirksomhed var en mulighed for borgerlige forfattere til at markere sig ved sproglig professionalisme frem for fornem herkomst, som ellers gav forrang til de højere embeder i de fremvoksende statsapparater.³⁷ Det var en scene Lund og hans standsfæller havde for sig selv, da det ansås lidet passende for adelige at udgive digteriske eller lærde værker, uanset sprog.³⁸ Som Lunds eget eksempel viser, var det dog ikke nødvendigvis en vindende strategi, og endnu er der langt til den individualiserede og sækulariserede digterrolle der vinder frem fra slutningen af 1700-tallet: som de fleste af sine samtidige digter Lund i definerede mønstre og sammenhænge, på såvel latin som tysk, og udtrykker ikke nogen egen subjektivitet³⁹ – undtagen måske når han skal have noget ud mellem sidebenene.

Lunds identitet undflyr i det hele taget moderne begreber: skal vi opfatte ham som dansker, tysker, latiner, eller hvad?⁴⁰ At tale om national identitet i Lunds 1600-tal, og i førmoderne tid generelt, er overvejende en anakronisme, som let fører på vildspor; selve spørgsmålet om 'identitet' ville forekomme datidens mennesker meningsløst (rent bortset fra at ordet kun i den sidste menneskealder har været brugt i denne kollektive betydning på dansk). Slesvigeren Lund var født i Nybøl på Sundeved-halvøen, i et

37. (Det er værd at bemærke at der i Danmark-Norge i modsætning til f.eks. Sverige ikke opstod en egentlig *noblesse de robe*, embedsadel, hvor borgerlige blev adlet for deres indsats i kongens og rigets tjeneste. Ekstraordinære personligheder som Peder Schumacher/Griffenfeld, Peder Wessel/Tordenskjold, og Ludvig (baron) Holberg var blandt de ganske få undtagelser. Siden J.F. Struensee og Enevold Brandt, til den etablerede adels forargelse. Om de litteratursociologiske forhold i Slesvig-Holsten, se i øvrigt Moerke ss. 9-12.)

38. (En markant undtagelse er jo Tycho Brahe, både som videnskabsmand og som digter, og betydelig på begge felter. Men også for ham var der tale om et normbrud som han polemisk måtte forsvare, jvf. Dansk Litteraturs Historie ss. 264-65.)

39. En anden vurdering ses i Dansk Litteraturs historie, s. 421: "Set med moderne øjne er sønderjyden Zacharias Lund ... nok den af 1600-tallets latindigtere, der har størst appel med sine personligt prægede ungdomsdigte...". Hvorefter det personlige præg består, præciseres ikke; dog er der her ikke tale om hans bidrag til tidens lejlighedsdigtning, hvorom der s. 426 korrekt konkluderes: "[Dens] sociale funktion var grundlæggende den samme som i 1500-tallet, enten at fremme patron-klientforhold eller at bekræfte fællesskaber".

40. Se *Appendiks*. Stor tak i øvrigt til Karen Sonne Jakobsen for bistand med det følgende, herunder litteraturhenvisninger.

område med dansk folke- og kirkesprog men overvejende tysk forvaltningsprog; således har hans far sikkert prædikeret på dansk i kirken men nok ført kirkebogen på (høj)tysk, som reglen var i Slesvig Stift.⁴¹ Og sønnen, der arbejdede og døde i København, som skrev på tillærte sprog som latin og tysk, og som kunne forfatte patosfyldte patriotiske digte som det om admiral Vind, har givet følt sig som fuldgyltig undersåt af den danske konge, ikke som indvandret tysker (eller 'tysksindet sønderjyde', som det mindre heldigt kunne hedde i dag, men ikke dengang). Ikke desto mindre skriver han i 1636:

“... daß ich diese meine Deutsche *Poëmata*, und was denselben anhängig, an Tag kommen lasse, ohngeacht ich wohl weis, daß ich zugleich selbst denen dieser Zeit zu Felde liegenden (wie jener redet) Deutscher Nation Schribenten mich zu urtheilen u[n]d zu thadeln Orsach gebe. ... Ich mache mir diese gäntzliche Zuversicht, meine Verse werden zum wenigsten meinen Landsleuten willkommen und lieb seyn, sie seyen denn so schlecht sie immer können ...”⁴²

Bogen er på 164 sider i kvartformat, inklusive en række digte på nederlandsk, som Lund synes at opfatte som en afart af “Deutsch”, dvs. slet & ret germansk folkesprog i modsætning til latin. Hvilket ikke var usædvanligt, indtil et stykke op i 1700-tallet. Han ser sig selv som en skribent tilhørende “denne tyske nation, der for tiden ligger i felten, som man siger”: en forbløffet hentydning til Tredveårskrigen, en tid som nogen kunne mene ikke var til poesi. Det digter andre om,⁴³ men ikke Lund. Krigen og dens

41. P. Skautrup, *Det Danske Sprogs Historie* I-IV, 1968, bd. 2 [1947] s. 298-99: retssproget var ved århundredets slutning højtysk, mens det på Lunds tid endnu kan have været dansk. Desuden Lars N. Henningsen, *Sydslesvigs danske Historie*, 2. revid. udg., Flensborg 2009, ss. 17-23, samt *Landsarkivet for de sønderjydske Landsdele. En Oversigt ved Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldt*, Rigsarkivet 1944, s. 118. Elin Fredsteds artikel *Vi ka' æ sproch – inno da!* i Ulla Weinreich & Michael Bach Ipsen, *Sprog på grænsen/Sproch å a græns*, Modersmålselskabet 2020, giver et klart og levende overblik over sprogblandinger, -forskydninger og -modsatninger i Slesvig fra senmiddelalderen til det 20. århundrede. Tak også til hende for nyttige og opmuntrende kommentarer.

42. Citatet er fra den indledende *Dedicatio* til Hans von Ahlefeldt (1605-62), “meinem großgünstigem gebietenden Junckherrn”, ejer af godserne Søgård og Gråsten (“Seegarten und Grawenstein”) syd for Aabenraa, hvorunder Nybøl hørte (Moerke s. 162), og tidligere hofsinde i København. Hvad den præcise relation imellem dem har været i 1636, er svært at sige, men Lund ernærede sig efter Wittenberg i nogle år som huslærer i Slesvig-Holsten.

splid er et tema han undgår: sine læsere omtaler han under ét som “mine landsmænd” uanset hvilke riger og lande de hørte til, af den ene eller anden stridende trosretning – fra Slesvig til Tyrol, måske også fra Amsterdam til Königsberg.

Hvad han end kan have lagt i disse begreber, kan der næppe være tale om nationalitet i det nittende-til-tyvende århundredes forstand; snarere om et læsende, skriftsprogligt fællesskab fra forskellige lande og regioner med mere eller mindre forskellige mundarter, endnu ikke homogeniseret til et fælles talt sprog efter 1800-tallets overgribende *Bühnensprache*.⁴⁴ Dette sidste ligger uden for Lunds og hans samtids horisont:

-
43. Således atter Friedrich v. Logau, i digtet *Deutsche Sprache* (https://gedichte.xbib.de/Logau_gedicht_057.+Deutsche+Sprache.htm). Som indlæg i tidens sprogdebat erklærer han frejdigt latin for at være uddødt med Romerriget (om han mener det antikke eller det vaklende samtidige Hellige Tysk-Romerske kejserrige, er lidt uklart: *Unrömisch' Rom*, står der) – kun for at beklage at også tysk har det slemt, især på grund af krigens hærgen. Det drejer sig atter dels om forholdet latin-folkesprog, dels om forholdet mellem forskellige folkesprog med større eller mindre kulturel prestige. I det væsentlige er han på linje med Lund:

<p><i>DAs Deutsche Land ist arm / die Sprache kan es sagen / Die jetzt so mager ist / daß ihr man zu muß tragen Auß Franckreich, was sie darff und her vom Tiber-Strom, Wo vor Latein starb auch / mit dir, Unrömisch Rom! Zum Theil schickts der Iber: Das andre wird genummen / So gut es wird gezeugt / vnd auff die Welt ist kummen Durch einen Gerne-Klug / der wenn der Geist ihn rürt, Jetzt dieses Prale-Wort / jetzt jenes rauß gebiert. Die Musen würckten zwar durch kluge Tichter-Sinnen Das Deutschland solte Deutsch / und artlich reden können / Mars aber schafft es ab / vnd hat es so geschickt Daß Deutschland ist Blut-arm / drum geht es so geflickt.</i></p>	<p>“Det tyske land er fattigt, det ser man nok på sproget: så magert at man knap på det kan sige noget, med mindre man da låner fra Seinen og fra Tiber (hvis sprog er dødt med Rom, men bruges når det kniber). Lidt låner man fra Ebro – kort sagt: fra alkens sprog som verden byder på, og som Hr. Gerne-Klog nu skryder på: snart ét, og snart et andet ord fra andres tafler bringer han med pral til vores bord. Vel lærer Muserne de kloge digterhjerner at bruge tysk i Tyskland, og om vort sprog de værner. Dog, Mars raserer alt. Således er vi skikket at Tyskland, arm og stum, kun taler sammenflicket.”</p>
--	---

44. <https://de.wikipedia.org/wiki/Bühnendeutsch> – set maj 2022.

forholdet mellem tale- og skriftsprog kommer han ikke ind på. Når han imidlertid skriver på koiné-sproget højtysk, foruden på latin, er det næppe fordi det var hans egentlige eller oprindelige modersmål hjemme i Nybøl (som der står i Dansk Litteraturs Historie); højtysk var imidlertid i 1600-tallets Slesvig & Holsten adelens (nye) snarere end almuens (gamle) sprog⁴⁵ og dertil undervisningssprog i hvert fald i de lavere klasser på latinskolen i Flensborg, hvortil Lund kom efter Sønderborg. (Omgangssproget er en anden sag: flensborgdisciplene har vel indbyrdes talt en blanding af plattysk og dansk dialekt, i det mindste når de ikke blev overvåget.) Højtysk var med andre ord en sociolekt han måtte tilegne sig senest i løbet af skoletiden, sikkert uden større besvær. Samtidig med at han lærte latin. Hvad han har talt til daglig efter som ganske ung at have forladt Nybøl, og efter som 37-årig at være kommet til Sjælland, ved vi i grunden ikke⁴⁶ – men måske har højtysk været mere gangbart end slesvigsk dansk, i Ringsted og Næstved såvel som i København? Sådan var det i hvert fald to hundrede år senere.⁴⁷

Efter *Dedicatio* citeret ovenfor følger en langstrakt *Vorrede* hid & did *an den Sprachliebenden Leser*, som vi tidligere har set et citat fra. Den er vistnok lidet original⁴⁸ og ret så repetitiv; dertil ikke uden kuriøse selvmodsigelser, som når han på den ene side, i citatet foroven, beklager at tyskerne bestræber sig på at lære fremmede sprog, mens han selv få sider forinden har erklæret sin egen kærlighed til fransk – som han ligesom Blichers landsbydegn er stolt af at have lært sig selv (velsagtens som skriftsprog), og hvorfra flere af teksterne er oversat. Udfaldet mod fransk hørte sig nærmest

45. Elin Fredsted s. 131, samt Moerke ss. 21-24, kap. Die sprachlichen Verhältnisse. Moerke behandler dog kun forholdene i det 16. og det 17. århundrede i det egentligt tyske sprogområde, dvs. især Holsten, med fokus på hvorledes højtysk efter 1500-tallet fortrænger plattysk som kultur- og forvaltningsprog, foruden som dagligsprog i byerne; dansk og nordfrisisk lades her ude af betragtning, og latin nævnes kun en passant.

46. Wad s. 148 gengiver dog en ophidset ordveksling der synes at foregå på dansk, i anledning af et klammeri på Herlufsholm under Lunds rektortid.

47. Jvf. Elin Fredsted ss. 133-34: den militant dansksindede Peter Hiort Lorenzen fra Haderslev (kendt for demonstrativt at tale dansk i den slesvig-holstenske stænderforsamling), blev i begyndelsen af 1840'erne inviteret til at tale i København – hvor hans landsmænd imidlertid ikke forstod hans sønderjysk! Han var sikkert blevet forstået på højtysk, som var dagligsprog for en stor del af hovedstadens borgere, og som han naturligvis også talte.

48. Moerke s. 163 “Diese Bescheidenheit und ebenso die ganze Argumentation borgte sich Lund bei Du Bellay” (Joachim Du Bellay, 1522-60, fremtrædende medlem af digtergruppen La Pleïade). Ss. 162-64 refereres udførligt hele Lunds fortale.

til på det tidspunkt; i hvilken grad det udtrykker Lunds egen oprigtige mening, er ikke til at sige.

Gennemgående er tonen i fortalen nationalt højstemt, med lovprisning af bl.a. de tyske byer, som sandelig ikke står tilbage for Italiens; ej heller gør det tyske folk for andre folk med hensyn til *Gottesfurcht, Religion, Trew und Glauben, Tapffrigkeit under dergleichen edlen Tugenden* – som man ellers nok kunne mene var udfordrede fælles værdier i de krigshærgede tyske lande. Altsammen munder det ud i en fortale for *unsere Muttersprache* som et fælles litteratursprog på linje med de andre(s).

Dette altså i 1636, hvorefter han dog udelukkende digtede på latin. På dansk har vi vistnok ikke en linje fra ham, og det er uvist om han har haft noget dansk skriftsprog, skønt han må have talt sproget i det mindste i en variant som vi i dag ville kalde sønderjysk; ej heller gør han sig overvejelser desangående, ud over at et folk bør dyrke sit eget sprog på skrift som digterisk medium, hvorfor tyskerne bør gøre som man gør på *Französisch, Welsch* (italiensk) og så videre (her nævnes faktisk også nederlandsk, hvor man angiveligt var kommet lidt tidligere i gang end på tysk). Hvad danskerne bør, ligger uden for hans emne.

Alt dette er jo han langt fra ene om på det tidspunkt, hvad han også selv nævner; gennemgående synes han at følge eksemplet fra sin lærer August Buchner (1591-1666, poetik-professor i Wittenberg), som fremhæves mod slutningen af fortalen og som også får tilegnet bogens første digt, en yderligere dedikation-cum-anbefaling ved Lunds ven og digterkollega Vincents Fabritius (1612-66, velsagtens også en Buchner-elev). Den i samtiden berømte Buchner skrev på både latin og tysk, men vil ifølge Lund indlægge sig mere varigt navn på modersmålet (hvilket kom til at holde stik: det er i tyske litteraturhistorier han – og eventuelt Lund og Fabritius – omtales).

Alt i alt glimrer Lund ikke som sprogteoretiker, hverken ved originalitet, dybde eller stringens: alt vi kan sige, er at han som flere af sine samtidige slår til lyd for modersmålet som digterisk sprog, ved siden af latin – som han formentlig stiltiende går ud fra som internationalt arbejdssprog for lærde og diplomater. Med lidt god vilje kan man mene at dette i praksis svarer omtrent til hvad man første gang finder teoretisk bearbejdet godt trehundrede år forinden hos Dante, som Lund imidlertid ikke synes at kende til, i det mindste på det pågældende tidspunkt. Hvorimod han omtaler både Petrarca og Boccaccio, foruden Ariosto, som han nævner med de latinske navne-

former *Petrarcha*, *Boccatius*, *Ariostus*: om han har læst dem, og på hvilket sprog, fremgår ikke, men alle tre var i 15-1600-tallet langt mere kendte end Dante.

Dantes tanke om en sproglig renselse og højnelse af folkesproget til et højere fælles niveau end dialekterne ses ikke tilsvarende hos Lund. Ej heller idéen om en national eller politisk samling ud over det sprogligt-kulturelle fællesskab, der jo som udgangspunkt allerede forelå i form af højtysk skriftsprog, forskelligt fra daglig tale i nord og syd. Vel opfattede han sig selv som tysk digter (og/eller jyde eller slesvig-holstener: dette dog kun på latin), men givetvis samtidig som loyal undersåt og embedsmand i det konglomeratiske danske rige der bestod indtil 1800-tallet, hvor nationalfølelserne fik overhånd, ovenfra og ned: i Tyskland og Danmark såvel som i Italien.⁴⁹ Det kom overvejende til at foregå som en eksklusionsproces der udgrænsede flydende-inklusive 'identiteter' som Lunds: jyde, slesvig-holstener, tysker, dansker... Men det er en anden, længere historie, som ikke er afsluttet.

Zacharias Lunds eksempel kan minde os om at sprog og national identitet ikke behøver at falde sammen. Og hans typiske cirkulære pessimisme kan minde os om en tid hvor fortiden, eller forestillingerne om den, lå mere tungt over samtiden end vi moderne vesterlændinge bryder os om at tænke på, skønt ingen vel i dag tør erklære sig sikker på at disse temaer kun er fortid.

Digter var Lund efter alt at dømme i sin fritid. Hans to bevarede bøger, på henholdsvis latin og tysk, blev udgivet i hvad vi i dag kalder Tyskland; i København blev kun siden trykt et par latinske lejlighedsdigte. Spørgsmålet om Lunds modersmål må sættes i flertal: på forskellige tidspunkter har han formentlig talt en række forskellige 'modersmål' eller dagligsprog: slesvigsk dansk, plat- eller nedertysk, højtysk m.v., ikke nødvendigvis i kronologisk rækkefølge. Foruden at han vel også talte latin. Som embedsmand i København skrev han på højtysk, som han i tredveårsalderen i rollen som digter kalder sit *Muttersprache*, skønt det næppe har været hans barndoms sprog.

49. Elin Fredsted har følgende præcise karakteristik af de nye, ude- & ovenfra kommende modsætninger i Slesvig: "Nationalismen var langtfra en slesvigsk opfindelse. Ideerne om enhed mellem sprog, statsligt territorium, historie og identitet var tanker, der bredte sig fra universiteterne, politiske kredse og ikke mindst avisredaktionerne i København og Kiel. I første omgang stødte nationalismen ikke på forståelse i Slesvig, hvor man var vant til at leve med forskellige sprog." (s. 132, fra afsnittet 132-35, Det 19. århundredes sprogkamp.)

Hele hans forfatterskab udfoldede sig således på to tillærte koiné-sprog: latin og højtysk (plus lidt nederlandsk). Det er en praksis der også ses fra senere tider og andre steder, gerne i forbindelse med kolonisering og afkolonisering. Et kendt nutidseksempel er kenyaneren Ngugi wa Thiong'o (f. 1938), der først skrev på engelsk men siden overgik til sit modersmål kikuyu – ikke som nødvendighed, men som et bevidst valg⁵⁰ mellem tre muligheder: kolonisproget engelsk som han var uddannet på, det østafrikanske koiné-sprog swahili, som han også beherskede, eller hans eget stammesprog, som han var opvokset på. Af disse valgte han to: i grunden som Lund i 1600-tallet, der dog foretog et andet principvalg, af elite- snarere end folkesprog. Hvis Lund har følt sig koloniseret, har det snarere været af fransk.

Vi kan imidlertid sætte punktum for Zacharias Lund med en version af hans fine lille nytårsdigt (tilsyneladende det sidste han skrev) på hans foretrukne eller tilvalgte "modersmål". Den stilrene oversættelse er af en naturaliseret tysker, i anledning af et andet årsskifte præget af gentagelsestræthed, nu imidlertid af andre grunde:

An Erik Krag, kgl. Geheimrath

Zum Neujahr 1667

Trug ist, ach Neujahr, der Name, mit dem du vergebens dich schmückest.

Alles dreht sich im Kreis, Neues gibt's nicht auf der Welt.

Nicht begehrt ich zu wissen, was du den andern bereitest,

Weiß ich doch eines bestimmt: nichts gibt's für einen wie mich.

Wirklich, was ich auch habe, ist alt und riecht ganz vergammelt,

Stiefel sowohl wie das Wams, nur noch ein Lappen mein Rock.

Wie ist es also gekommen? Am Hof meines Herrn ist's nicht besser.

Löcherig jedwedens Kleid, sei es denn alt oder neu.

Keins der bisherigen Jahre je hat mich schenkend gewürdigt;

Künftig, des bin ich gewiss, denkt auch nicht eines daran.

Erst wenn ein gutes erscheint und den Krempel der alten hinausfeht,

dann erst hat es mit Recht Neujahr zu heißen verdient!

Übersetzung zum Corona-Neujahr 2022: Wolf Wucherpfennig

50. – fortalte han ved gæsteforelæsning på Engelsk Institut ved Københavns Universitet i midten af '80erne.

Appendiks: *Cimber, Holsatus, Danus...*?

*Historikere daterer den danske nationalitet – at vi er danskere med fællespræg og ikke blot et konglomerat af mange forskellige slags folk og sprog, samlet under den danske krone – senere og senere i vor historie. I hvert fald ikke før 1848 og folkeligt måske langt senere.*⁵¹

I sin eneste bevarede latinske bogudgivelse kalder Lund sig *Cimber*, “kimbrer”, dvs. “jyde”, på romersk: *Zachariae Lundii Cimbri Poematum juvenilium libri IV*, Hamburg 1634.⁵² Det synes at være et flydende, mere poetisk end geografisk begreb, som man nok ikke skal lægge for meget i. I Wittenberg blev han i 1630 immatrikuleret som *Holsatus*, “holstener”, iflg. matriklen *Corpus Inscriptorum Vitebergense*,⁵³ og således betegner han også sig selv i et håndskrift med excerpter på latin og højtysk dateret 11. juli s. å.: *Adversaria Historio-Theologica, incepta & privato studio undicunque excerpta Witebergæ à et pro Zachariâ Lundio Holsato*.⁵⁴ I matriklen står Lund anført som nummer 116 i sommersemestret under betegnelsen *Nubellp* [*sic*, dvs. fra *Nübel/Nybøl*] *Holsatus*, efter en anden *Holsatus*, Erik Peisen *Husio* fra det vestslesvigske Husum. Betegnelsen *Holsatus/Holsatius* (el. *de Holsacia, ex Holsatio* m.m.) synes samlet at dække immatrikulerede studenter fra hertugdømmerne Slesvig og Holsten; herunder hvad vi i dag, siden 1800-tallet, ville kalde danske “sønderjyder”, fra det nordlige Slesvig. (Betegnelser som **Slesvicus* eller **Slesvicensis* ses ikke.) Om studerende fra selve kongeriget bruges almindeligvis betegnelsen *Danus* eller *Dacus*, “dansker”: i 1630 bl.a. om en student fra Kolding foruden en fra Kristiania (andetsteds ses dog benævnelsen *Norvegus* o. lign.); yderligere f.eks. i 1625 om Søren Nikolaj (el. Niels) Gluud fra Ribe (der hørte til de såkaldte kongerigske el. nørrejyske enklaver i det nordvestlige Slesvig: *Holsatus* var han dermed ikke).

51. Jan Lindhardt, *Frem mod middelalderen – mennesker og medier i det åbne rum*, København 1993/2003 (s. 121). Se også Esben Albrechtsens artikel “Sprog og identitet” i Ebba Hjorth & Henrik Galberg Jacobsen (red.), *Dansk sproghistorie, 1: Dansk tager form*, Århus Universitetsforlag 2106, ss. 85-123.

52. Genoptrykt året efter, iflg. Minna Skafte Jensen (1994, s. 19). En samling epigrammer fra 1643, trykt i Amsterdam, er gået tabt (ssts., s. 20).

53. <https://www.civ-online.org/de/service/datenbank/glossar/#/>

54. Kgl. Bibl. Thott 97 fol.

Benævnelsen *Cimber/Cymber* bruges få gange: f.eks. i vintersemestret 1621/22 om *Severinus Iohannis* (Søren Hansen?) fra det nørrejyske Horsens, eller sommer 1624 om Frederik Poul Schandorph og Ivar Johannes Baudtzbøll; de sidste dog begge med tilføjelsen *Danus*. Hvor på den jyske halvø de kom fra, fremgår ikke.

Matriklen dækker samlet årene 1502-1648/49. Man kan yderligere bemærke at nationalitets- og regionsbetegnelser som disse er sjældne i begyndelsen, hvor der gerne anføres alene hjemby, som i 1517 for den adelige *Henningus de Plato, dioc. Roschilden[sis]*, Henning von Plate el. Platen (1490-1543, kannik fra Roskilde Stift, født på Rügen, hvor han siden blev den første lutherske præst). Han er i øvrigt en undtagelse fra den tilsyneladende praksis at geografisk tilhørsforhold alene noteres for borgerlige studenter, ikke for adelige, der udgjorde en mere transnational elite – og som i nyere tid snarere lod sig indskrive ved mere mondæne italienske, franske eller hollandske universiteter for et enkelt semester i forbindelse med deres dannelsrejser. (At Shakespeares Hamlet skal have studeret i Wittenberg, kan vi se bort fra.)

Op mod 1600-tallet ses national- og regionsbetegnelser stedse hyppigere; dog kan det bemærkes at matriklen hverken i 15- eller 1600-tallet kender til begreber som “tysk” eller “Tyskland” (i givet fald vel det genopfundne *Germania*, som siden 1500-tallet var blevet områdets antikiserende latinske fællesnavn, efter Tacitus⁵⁵). Der anføres alene region, som også kunne være betegnelse for lande og stater: *Bavarus, ex Frisia, Saxoniae, Vangio* (fra Worms, en fri rigsstad), osv.

I hvilket omfang disse betegnelser var udtryk for oplevet identitet – altså hvorvidt det var hvad de pågældende selv valgte at kalde sig – eller blot matriklens bureaukratiske kategorier, er et andet spørgsmål: svært at afgøre. Men at regional identitet i 1600-tallet betød mere end det nationale, har vi flere vidnesbyrd om fra samtiden.

55. Tore Janson, *Germanerna: Myten. Historien. Språket*, 2013, kap. “Hur Tyskland fick en egen historia”. (Dansk udgave efterår 2023.) Janson beskriver hvorledes en tysk fælles nationalbevidsthed gradvis vokser frem efter genopdagelsen sent i 1400-tallet af Tacitus’ skrift om germanerne. Den synes knap nok at være nået til Wittenberg i 1600-tallet.